

Ігор Заяць
доцент кафедри конституційного права юридичного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка

Преамбула як аксіоматична система конституції: логіка, гіпотези, норми

Світла пам'ять професору Миколі Івановичу Козюбрі

Досить часто, коли ми згадуємо людину, яка відійшла у вічність, промовляємо слова: «Вічная пам'ять». Цей вислів звучить у багатьох псалмах і піснеспівах, що супроводжують чин похорону. Промовляючи «вічная пам'ять», ми щиро віримо, що життєвий слід цієї людини ще довгі-довгі роки буде освітлювати наші спогади, стане для нас і надією, і сподіванням.

Ми занурюємося у власні спогади, прагнучи ментально повернутися в ті дні, коли мали щастя бачити цю людину й спілкуватися з нею. Від нашої останньої зустрічі з професором Миколою Козюброю минуло зовсім небагато часу — вона відбулася 7 грудня 2024 р. Того дня група науковців Києво-Могилянки завітала до Львова. На кафедрі конституційного права ЛНУ імені Івана Франка ми обговорювали перспективи розвитку інституту місцевого самоврядування в Україні й актуальні питання виборчого права. Наш науковий диспут завершився, як це вже стало доброю традицією, філіжанкою львівської кави в Будинку Вчених. Нас наповнювало відчуття радості від зустрічі. Прозвучало багато спогадів. Ми тішилися розмові та будували плани на подальшу спільну працю. Особливого тону нашій бесіді надав той факт, що вона відбувалася саме в День місцевого самоврядування. Зі щирою радістю, бажаючи один одному миру на українській землі та світло зустріти свято Різдва Христового, ми завершили цю зустріч.

Того дня професор був не лише в центрі нашої уваги, а й був генератором цікавих наукових ідей, які збагачували нашу розмову та тримали її в руслі визначеної теми дискусії. Принагідно хочу висловити щиро вдячність його колегам по кафедрі, які змогли організувати цю поїздку та наповнити зустріч душевним комфортом і науковою глибиною.

Професор Микола Козюбра залишив по собі не лише глибокий науковий слід, а й теплі людські спогади, які назавжди залишаться з нами. Його ідеї, мудрість і доброзичливість продовжують надихати, а його присутність — хоч і вже не фізична — залишається живою у наших думках, працях і серцях. Вічная пам'ять — не просто слова, а щире визнання того, що його життєвий шлях став частиною нашої спільної історії, нашого професійного і людського становлення.

Так склалося в юридичній науці, що при дослідженні природи преамбули акцент робиться на її ролі як урочистої та водночас декларативної частини нормативно-правового акта, у якій у стислій формі відображено загальну філософію правової свідомості нормотворця, систематизовано культурологічні та політико-правові цінності, визначено мету правового регулювання та суспільно-політичні передумови ухвалення акта. Відтак юридична природа преамбули будь-якого конституційного чи

законодавчого акта постає як складне та багатогранне політико-правове явище, зміст якого зумовлюється особливостями правової системи, її традиціями та доктринами.

Новизна дослідження полягає у запропонованому концептуальному підході до преамбули Конституції України як аксіоматичної системи, що містить вичерпний перелік конституційно-правових гіпотез. На відміну від традиційного розуміння преамбули як декларативного вступу, робота обґрунтовує її роль як концептуальної матриці, з якої через логічні умовиводи (дедукція, індукція, аналогія) формуються конституційно-правові норми. Такий підхід дає можливість будувати структуру правової норми (гіпотеза — диспозиція — санкція) на основі аксіом преамбули, що забезпечує внутрішню легітимність норм і системність конституційного мислення. Запропонована методологія відкриває новий напрям у конституційній доктрині, орієнтований на ціннісну основу правотворчості та правозастосування.

Урочистий характер преамбули конституції, що відображає особливий момент у житті держави, проявляється у зверненнях до установчих актів держави, проголошення незалежності, відновлення державності або перехід до нової політичної системи. Урочистість проявляється у використанні піднесеної лексики, апеляції до історичної пам'яті, моральних цінностей та колективної відповідальності перед майбутніми поколіннями.

Так, у Конституції України 1996 р. підкреслюється історична місія народу: «усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім і прийдешніми поколіннями...»¹. Польська Конституція 1997 р. апелює до досвіду втрати незалежності: «пам'ятаючи про гіркий досвід втрати незалежності...»². Індійська Конституція 1950 р. використовує формулу: «Ми, народ Індії, урочисто постановили...»³, що підкреслює момент установчого волевиявлення. Подібні приклади зустрічаємо в Португалії (1976 р.): «в ім'я португальського народу, що здійснив революцію 25 квітня 1974 року...»⁴, та в Алжирі (2020 р.): «в ім'я мучеників, які віддали життя за свободу...»⁵.

Урочистість преамбули проявляється у виконанні кількох функцій. Передусім це легітимізаційна функція, яка підкреслює історичну та моральну обґрунтованість конституційного акта; ідентифікаційна — формує національну ідентичність через апеляцію до спільних цінностей і колективної пам'яті; мобілізаційна — спрямовує суспільство на досягнення проголошених цілей. Отже, урочистість не є лише стилістичною ознакою, а є важливим елементом конституційної політики, що забезпечує символічну силу Конституції.

¹ Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr>

² Конституція Республіки Польща: Закон від 2 квітня 1997 р. URL: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/konstytucja.htm>

³ Конституція Індії: Закон від 26 січня 1950 р. URL: <https://legislative.gov.in/constitution-of-india>

⁴ Конституція Португалії: Закон від 2 квітня 1976 р. URL: <https://www.parlamento.pt/Legislacao/Paginas/ConstituicaoRepublicaPortuguesa.aspx>

⁵ Конституція Алжиру: Закон від 1 листопада 2020 р. URL: <https://www.joradp.dz/TRV/Consti.htm>

Після розпаду СРСР і краху комуністичних режимів у Центрально-Східній Європі нові конституції постали не лише як правові акти, а й як символи розриву з тоталітарним минулим. Преамбули цих конституцій стали важливим інструментом дерадянізації та декомунізації, закріплюючи політичну ідентичність держав і делегітимізуючи радянську спадщину. Конституція Литви (1992 р.) у преамбулі підкреслює відновлення державності, «зруйнованої чужою силою»⁶, що прямо вказує на радянську окупацію. Латвія у відновленій Конституції 1922 р. говорить про «зміцнення державності після розпаду тоталітарного режиму»⁷, наголошуючи на історичній тягlostі. Естонія (1992 р.) використовує формулу «непохитно відновлюючи незалежність, що була незаконно перервана»⁸, закріплюючи доктрину безперервності державності та делегітимацію радянського періоду. Угорщина (2011 р.) йде ще далі, прямо заявляючи: «Ми не визнаємо комуністичну конституцію 1949 року, яка була основою тиранії»⁹, що є прикладом жорсткої правової оцінки комуністичного режиму. Таким чином, урочисті преамбули постсоціалістичних держав не обмежуються деклараціями цінностей, а стають інструментом конституційної політики пам'яті, що поєднує символічний і нормативний вимір. Вони не лише проголошують новий курс, а й юридично оформлюють розрив із тоталітарним минулим.

Для юридичного аналізу положень преамбули конституції важливо зрозуміти, чи ця частина закону має юридичну силу і який механізм реалізації на практиці. Віденська конвенція про право міжнародних договорів (1969 р.) передбачає врахування преамбули при тлумаченні договору (ст. 31)¹⁰. Проте це міжнародне право, а не національне.

Наукові погляди українських дослідників щодо юридичної природи Преамбули Конституції України суттєво різняться. Так, Г. Берченко зазначає, що «...до сих пір питання нормативного значення преамбули так достеменно і не з'ясовано»¹¹. Натомість М. Козюбра стверджує, що положення преамбули «мають нормативний характер, хоча їх нормативність виражена в найзагальнішій формі»¹².

У науковій літературі трапляються твердження, що положення преамбули не мають самостійної юридичної сили, а лише допоміжну роль у тлумаченні. Ця позиція фіксується у судовій практиці США (*John Jay*)¹³, в офіційному коментарі до

⁶ Конституція Литовської Республіки: Закон від 25 жовтня 1992 р. URL: <https://www.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>

⁷ Конституція Латвійської Республіки: Закон від 15 лютого 1922 р. (зі змінами) URL: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/57980>

⁸ Конституція Естонської Республіки: Закон від 28 червня 1992 р. URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/530102013003/consolide>

⁹ Конституція Угорщини: Основний закон від 25 квітня 2011 р. URL: <https://www.parlament.hu/en/web/house-of-the-national-assembly/the-fundamental-law>

¹⁰ Віденська конвенція про право міжнародних договорів: міжнародний документ від 23 травня 1969 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118

¹¹ Берченко Г. Нормативність преамбули Конституції України: проблеми та перспективи. *Вісник Академії правових наук України*. 2019. № 2. С. 33–41.

¹² Козюбра М. І. Преамбула. Конституція України: науково-практичний коментар / Ю.Г. Барабаш [та ін.]; за ред. Р. О. Стефанчука, О. В. Петришина. Київ: Баїте, 2024. С. 12–14.

¹³ Jay J. Opinion in *Chisholm v. Georgia*, 2 U.S. (2 Dall.) 419 (1793). <https://www.law.cornell.edu/constitution-conan/preamble/legal-effect-of-the-preamble>

Конституції США (*U.S. Constitution Annotated*)¹⁴, у працях Л. Оргад¹⁵ та М. Раппапорта¹⁶. В Україні ця думка розвивається у дослідженнях Г. Берченка¹⁷ та О. Никорак¹⁸. Отже, узагальнено ці позиції можна представити такою формулою «преамбула — це не норма права в класичному сенсі, але вона має важливе юридичне значення як джерело в контексті тлумачення, конституційної політики, конституційної ідеології та правової аргументації».

Прихильники повного заперечення нормативності преамбули Конституції України ставлять акцент на її декларативній та ідеологічній функції. Основні позиції критиків нормативності преамбули обумовлюються тим, що преамбула є декларацією намірів (*не містить конкретних правових норм; не встановлює прав і обов'язків; є радше ідеологічним маніфестом, що окреслює цінності, на яких базується Конституція*), що преамбула є фрагментом конституції який виконує виключно політичну функцію і не може бути джерелом юридичних рішень без опори на конкретні статті.

Проте ми визнаємо той факт, що в преамбулі Конституції України закладено базову систему конституційно-правових гіпотез, які в подальшому використовуються для творення конституційно-правових норм шляхом логічних умовиводів. Такий підхід є цілком обґрунтованим і науково перспективним, особливо в межах сучасної конституційної доктрини, яка визнає інтерпретаційний, аксіологічний та ідеологічний потенціал преамбули.

У преамбулі вкладено базові ідеї, принципи та цінності, які не є нормами в класичному сенсі, але можуть бути логічно виведені у вигляді норм через умовиводи (*дедуктивні, індуктивні, аналогічні*) та використані як метанорми для побудови нормативного змісту інших статей. Визнання преамбули як системи конституційно-правових гіпотез, що реалізуються через логічні умовиводи в нормотворчості — це правильний і сучасний підхід, який узгоджується з європейською доктриною та відповідає практиці конституційного правосуддя. Такий підхід відкриває нові горизонти для конституційної політики та наукового аналізу.

Преамбула Конституції України — це не просто декларація, а концептуальна матриця, з якої через логічні умовиводи формуються конституційно-правові норми. Такий підхід дає можливість розглядати преамбулу як джерело конституційної аргументації, що має значення для правотворчості, правозастосування та конституційної політики.

До речі, як можна будувати правову норму (гіпотеза, диспозиція, санкція), використовуючи вичерпний перелік базових гіпотез із преамбули? У преамбулі

¹⁴ Congressional Research Service. Constitution of the United States: Analysis and Interpretation (U.S. Constitution Annotated). — Washington, D.C.: U.S. Government Publishing Office, 2017. — Розділ: Legal Effect of the Preamble. URL: <https://constitution.congress.gov>

¹⁵ Orgad L. The Preamble in Constitutional Interpretation. *International Journal of Constitutional Law*. 2010. Vol. 8(4). P. 714–738.

¹⁶ Rappaport M. The Relevance of the Preamble to Constitutional Interpretation. *San Diego Law Review*. 2005. Vol. 42. P. 927–950.

¹⁷ Берченко Г. Нормативність преамбули Конституції України: проблеми та перспективи. *Вісник Академії правових наук України*. 2019. № 2. С. 33–41.

¹⁸ Никорак О. Преамбула Конституції України як джерело конституційної аргументації. *Юридична наука*. 2020. № 1. С. 58–66.

чинної Конституції України закладено вичерпний перелік конституційно-правових аксіом, які творять конституційно-правові гіпотези, які в подальшому стають невід'ємним елементом конституційно-правової норми. Сім аксіом, які закладено в текст преамбули, сприймаються як засадничі істини (*народовладдя; історична тяглість (історична легітимність); суверенітет; гуманізму (права людини); державного ідеалу (демократична держава); моральна легітимність (моральна відповідальність) та правова спадковість*) творять вичерпний перелік конституційно-правових гіпотез (див. Таблиця 1.)

Таблиця 1. Конституційно-правові гіпотези Преамбули Конституції

№ п/п	ГІПОТЕЗА (якщо Верховна Рада України від імені Українського народу – громадян України всіх національностей)	ІМПЕРАТИВ (наказова частина норми або тексту, яка виражає обов'язковість дії)
1.	Виражаючи суверенну волю народу	Конституція є актом народного суверенітету
2.	Спираючись на багатовікову історію українського державотворення	Легітимність ґрунтується на історичній тягліості
3.	На основі здійсненого українською нацією права на самовизначення	Конституція реалізує право націй на самовизначення
4.	Дбаючи про забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя	Основна мета держави – права людини
5.	Піклуючись про зміцнення громадянської злагоди на землі України	Соціальна стабільність і єдність суспільства
6.	Підтверджуючи європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України	Цивілізаційний вибір і зовнішньополітичний вектор
7.	Прагнучи розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу	Орієнтир – європейська модель державності
8.	Усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім і прийдешніми поколіннями	Морально-етичний вимір державності
9.	Керуючись Актом проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р.	Юридична спадковість
10.	Підтверджуючи непорушність демократичних засад	Гарантія стабільності демократичного ладу
11.	Визнаючи необхідність забезпечення прав національних меншин	Інклюзивність і культурне розмаїття
12.	Враховуючи прагнення до європейської інтеграції та міжнародного співробітництва	Відкритість і глобальна взаємодія
13.	З метою утвердження правопорядку та верховенства права	Конституція як основа правової системи

Преамбула Конституції України не обмежується роллю декларативного вступу; вона може бути осмислена як концептуальна матриця, що задає вихідні припущення для формування конституційно-правових норм. Такий підхід дає можливість розглядати преамбулу як джерело конституційної аргументації, що має значення не лише для тлумачення норм Основного Закону, а й для правотворчої діяльності, правозастосування та формування конституційної політики.

Аналогічно до аксіом у математичних системах, положення преамбули виконують функцію базових припущень, з яких логічно виводяться норми конституційного права. Вони містять цінності, принципи та ідеї, що можуть бути інтерпретовані як гіпотези, придатні для побудови нормативного змісту через різні логічні методи: дедукцію — виведення конкретних норм із загальних принципів; індукцію — узагальнення нормативних висновків на основі правозастосовної практики; аналогію — перенесення правових рішень із суміжних або споріднених правових систем.

Застосування такої методології дає змогу формувати логічно обґрунтовані конституційні норми, які мають внутрішню легітимність, засновану на ціннісному фундаменті преамбули. У цьому контексті Конституція постає не як сукупність ізольованих статей, а як структурована логічна система, в якій преамбула виконує роль початкової матриці.

Запропонований підхід сприяє систематизації конституційного мислення, зменшенню ризику нормативних суперечностей та формуванню конституційної політики, орієнтованої на цінності, а не лише на позитивне право. Йдеться не про зміну тексту Конституції, а про трансформацію її тлумачення. Преамбула в такому розумінні — не минуле Конституції, а її логічне майбутнє.